

קוסמופוליט רוסי ויהודי

בוריס פסטרנק: מבחר משירתו, מרוסית: מירי ליטווק, הוצאת גוונים 2006, 76 עמ'

"אל למו"לים זרים להירתע מלפרסם את ספרי בגלל החשש לחיי. כתבתי אותו כדי שיפורסם וייקרא. זוהי משאלתי היחידה," אמר בוריס פסטרנק. עם ששולט בו דיקטטור וכנגדו לא ניצב משורר - הוא עם בצרה. גם דמוקרטיה שבה אין מקום למשורר - מאבדת את משמעותה. משורר אמיתי כותב ומסמן את המפלט הרגשי של החברה. המילה שהמשורר משתמש בה מחוללת פלאים. בוריס פסטרנק נולד ב-1890 והלך לעולמו ב-1960. הוא זכה בפרס נובל לספרות ב-1958 על יצירתו "ד"ר זיזואגו, אך השלטון הקומוניסטי מנע ממנו את קבלתו. היומנים, הספרים, המכתבים והזיכרונות לא מגלים לנו עליו הרבה, כי חלק ניכר מחייו נותר טמון במעבדה של המשורר, במקום שעבודתו נפסקה. בוריס פסטרנק הוא עידן לעצמו בספרות העולם, ועכשיו, תודות לסופרת והמתרגמת מירי ליטווק, יצא לאור מבחר משירתו בשפה העברית.

פסטרנק היה משורר, שגם אחרי מותו ממשיך, באמצעות ספריו, להתנגד לכל עריצות וממשיך לעורר בחברה המודרנית את הערכים ההומניים. השירים שלו מוסיפים לשמש מופת להשפעה ולחיקויים רבים, במהלך חילופי הורמים והאופנות. פסטרנק היה יהודי קוסמופוליט, שאהב את העולם כולו ונשאר להיות אחד בשביל היהודים ואחד בשביל האחרים.

שירים שלי! לרוץ! כן, מהרו!

אני כל כך זקוק לכם עתה!

ליד הבית שבקצה שדרה עצר,

שם רצף הימים נתקע,

שם ריק החדר, העמל עקר,

נאנחים וממתינים, הזמן שם נעצר.

"סימבוליזם, אקמאיזם, פוטוריזם... מה הם הזרזים האלה?" שאל פסטרנק (סוברמניק' 1922 גיליון 1). בכתיבתו יכול המשורר לשלב קטבים שונים לגמרי, המטאפורות שלו רוויות פילוסופיה (פסטרנק למד פילוסופיה בגרמניה אצל פרופ' הרמן כהן וויתר על לימודיו למען השירה). המשורר ניצב מול הכאוס המתפשט באימפריה הכי גדולה בעולם. הוא משורר. לא פוליטיקאי ולא מבקר. הוא הכותב: נטפי הגשם משתקעים באשכולות ומאוחז מאד, עד אור ראשון מטפטפים שבדי שירים מן הגגות, נושפים בחרוזים בועות סבון.

על שירת פסטרנק נכתבו דוקטורטים והפואטיקה שלו מגלה ומסתירה הרבה סודות. פרופ' חמוטל בר יוסף כתבה: "יש משוררים שקל יותר לשייכם לזרם ספרותי זה או אחר, ויש משוררים שזיקתם לזרמים מוכרים מורכבת יותר..." (מגעים של דקדנס

וכדומה. מירי ליטווק הצליחה בכל אלה. בתרגומה, לא הולך לאיבוד המקור עם כל היופי שיש בו, והיא השכילה לשמור על הטקסט ועל הקונטקסט, על פנימיות הרוח ועל הפעימה המיוחדת של פסטרנק. עכשיו אני יכול לומר שקראתי את פסטרנק בשפת הקודש.

כן, המשורר הוא השפה שאנחנו משתמשים בה. כלי שבונו ציוויליזציות. וחבל שהמשורר של היום לא יכול להיות גורם השפעה כמו שדרן הטלוויזיה. אנחנו, הצרכנים של החברה המודרנית, מקבלים אינפורמציה על כל מוצר צריכה חדש, אבל פחות ופחות מתעניינים בספרי שירה. וגם זה דיכוי, לכן, השפעתו של משורר גדול בכל זאת מצילה את העולם. כך גם פסטרנק. בזמנים אפלים הוא הפיק חמצן רגשי בעבור חברה, שניסתה לבנות עולם של צדק ושוויון ובמקום זאת הרסה, בציניות ובבורות, אידיאלים של דורות.

מטרת היצירה היא התמסדות,

ולא פרסום או מחמאות.

בושה לאיש חסר כל חשיבות

להיות נושא שיחה בפי בריות.

הזמנים מתחלפים, אך מה שנכתב נשאר. ועבורנו המשורר הופך למיתוס, שאנו יודעים עליו קצת ובעצם לא יודעים כלום. פסטרנק התנגד לסטלין ולא פחד לפקפק בשלטונו, בזמן שכולם היללו בקול אחד את האושר והעושר שהביא השליט הגאון. פסטרנק כתב:

"נדמה, האושר העתיק אורח כאן. / נדמה, היער מערסל, שקוע בחלום. / מאושרים אינם חשים את נהירת הזמן..."

פסטרנק לא עשה עניין מזה שהוא יהודי, אבל בזמנים שזה לא היה נוח - הוא לא התכחש לכך. הוא היה יהודי שכתב ברוסית ואהב את השפה הזו כשפתו. "ריק בתקופה של רדיפות ושנאה כלפיו גיליתי שפסטרנק יהודי, כי הייתי בטוח שהוא רוסי". כתב המשורר גנדי אייג (מתוך שיחה "תכליתו של המשורר"). בזמנים שפחדו להתקרב לפסטרנק, מצא אייג אומץ להתייצב לידו ולתמוך בו ככל שהיה מסוגל.

באבולוציה הספרותית טבע פסטרנק קוד חדש, שעוד צריך לפענח. הוא היה יהודי קוסמופוליט. המצפון שלו נשאר נקי בזמנים הכי צבועים. הוא סירב לחתום על מכתב נגד קומוניסטים ליברלים (אף אחד מהם לא נשאר בחיים) וסטלין, לא ברור משום מה, סלח לו. הוא היה יהודי וגם אידיאליסט שאהב את כל העולם. לב טרוצקי היה מאושר מכך שאיכרים רוסים היו בטוחים שהוא, טרוצקי, רוסי ושדווקא לנין יהודי. יש פרדוקס בעובדה, שהיהודים של רוסיה, למרות כל הצרות והאנטישמיות, בסופו של דבר הצליחו להיות יותר רוסים מהרוסים. היהודים השתלבו בכל התחומים של התרבות הרוסית. בין חמישה חתני פרס נובל של רוסיה היו שני יהודים - בוריס פסטרנק ויוסף ברודסקי.

ביאליק, ברדיצ'בסקי, ברנר, עמוד 45.

להיות איש מפורסם - זה לא נאה,

זה לא מה שנושא אל הפסגות.

אין צורך לאסוף תיק ביקורות עבה

וכתבי יד לשמור באוצרות.

הכתיבה היא תהליך של חשיפה. דהיינו, מין גילוי של האמת. לפיכך, המשטר והשלטונות ניסו לנתק את המשורר מהקורא שלו. רוב חובבי השירה באמת לא ידעו על האוצר של שירת פסטרנק. כתוצאה מכך, בין הכותבים ובין הקוראים היו כאלה שאפילו גינו את מה שלא הכירו ולא קראו. "הרוב" היה מוכן לטרוף ולתקוף אותו.

פסטרנק אמר בשעתו לעיתון 'לה מונד' כי ספרו "ד"ר זיזואגו ספג ביקורות קשות, למרות שהמבקרים אפילו לא קראו אותו! אולם תחת מכש הדיכוי של המשטר, וברגעים הכי קשים האלה, נולדו גם שיריו הנפלאים ביותר, כמו השיר המוקדש לאהובתו, אולגה איווינסקאיה, 'שלכת':
את - אושר שבדרך לכליה,
כשהכאב גודש כל מעשה
כי תעוזה ביופי חבויה,
והדבר מושך אותנו זה לזה.

גם אחרי מותו (1960) נרדפה איווינסקאיה על ידי המשטר הסובייטי ונגזרו עליה שמונה שנות מאסר (יחד עם בתה). בבקשת החנינה כתבה: "אם בוריס פסטרנק היה יודע על מאסרי... הוא היה עלול למות שוב". למעשה ישבה איווינסקאיה במאסר פעמיים, בשל אהבתה לפסטרנק. הוא אף ויתר על פרס נובל בתקווה שיפסיקו לרדוף אותה, אך לשווא.

תרגום טוב הוא נדיר, כי לתרגם את פסטרנק זו משימה שאי אפשר לבצעה במלואה. יוסף חור, המשורר הצ'כי, ניסה פעם לתרגם את שירו הידוע של פסטרנק 'אחותי החיים', ונתקע כבר בשם השיר. "החיים" ברוסית הם נקבה ובשפה הצ'כית הם זכר (כמו בעברית). ובכלל, התרגום דורש, חוץ מכשרון, משהו נוסף, שיאפשר לו לא רק לעבור את מסכי הדקדוק, היפוכי המשמעות, גזירת המילים והפעלים

אוולין כץ

שני חופים

אותה שמש משזיפה
פני בחופי אותו הים.
אותם גשמים מצליפים
חדה על פסים תלויים
בירכתי אגן ים התיכון.

פה במזרח מולדתי.

שם על קירות בתים
בפרברי "תוניס הירקה",
פורח לכן היסמין.
שוקים צוהלים בשלל דגה
קוצו למטילים בטלים
בשאון קולות וצבעים.

תפוזים אדמים, תמרים דבשיים
על דוכנים, בארגזים, עודם
משפרים בריחות מציפים.
תפוח קביות עליזות של שש-בש
עוד נבלע בין לגימות לימונדה
ולחט שחקני הביטוס.

לפי שוכן פה במזרח
שם פרחי גרניום אדמים
עוד נוטפים אגלי געגועים.

קן אבן

בקן אבן בצל אילנות
נדמו האב וגם האם.

מעל, עבים סבוכים,
אלה של היום צונח פניו
בתנומה אדישה, ארכת נצה.

מתוך הספר שיר מנוקד באור העומד
לראות אור בהוצאת ספרי 'עתון 77'

מפגש

המבט שצץ על הפנים
החיך שחושף שנים
מלבישים עליך
שריון של גיל.

ולי אין מגן
רק חולצה בלבן בזהק
רק פסים שחרים לעינים
בנשיות
מפתים
ובפניה אוטמים
הלמי נפש חבויים.

לגמתי לגימות ועוד לגימות קטנות
של יין אדם כדם נפשי
פתחתי בלגימות קטנות
רכסני תכנים צלוקים.

ולי אין מגן
רק חיך לוכד ומבקש
עם אדם מהול
ביין וזיתים
בין קטעי מלים
לטיפות לא מבטיחות
והלמי נפש רוגשים.

איפורים

כבס בין לבשו וכדם ענבים סתו (בראשית מ"א)
באברתי יסד לך ומתת כנפיו תחסה (תהלים צא ד)

אולי הסבר לא יועיל, למה
לעטף שירים בסות יהרה
של להג מלים?

כמו לחיץ פנים בברחי מסכה
או לצנף מבטי נפש באפורים.
בטויי שפתי, המתנשאים
חוסים על סער הדפים.

בחיי של משורר חייב להיות גבול מסוים בין
הספרות לחיים. פסטרנק טען שחיים פרטיים
ועובדות ספרותיות הם שני דברים שונים.
המשורר צריך להיות כאדם רגיל ולא להזדהות
לגמרי עם דמויותיו. עליו לדעת להתנתק מהן.
לדבריו, אי יכולת לעשות כן, היא הסיבה
העיקרית להתאבדות בקרב אמנים.

הזמן זרם והודקן, פריך כמו קרח
סטן הכורסאות חרק, נמס.
פתאום, כה קולנית, שותקת את ונעצרת,
והתלוס החריש, כמו הד פעמונים, והס.

האמן ברוסיה, במשך כל ההיסטוריה שלה, היה
אובייקט לרדיפות אם לא אהב להתכופף. בוריס
פסטרנק לא פחד להיות שונה.

סטלין הצעיר גם כן כתב שירים (אדולף היטלר
התחיל כצייר). את העובדה שלא היה לסטלין
כישור, כך אומרים, גילה לו דווקא פסטרנק.
סטלין חדל לכתוב. לפני כן, פרסם ב-1915 שיר
'בוקר'. אבל כדיקטטור נשאר מאוד נחוש בכל
מה שהיה קשור לאמנות, והיה מומחה בהשמדת
כל מה שלא תאם את טעמו. בין קורבנותיו הרבים
היה גם הבמאי והשחקן 'ו' מיירהולד (1874-
1940) ואשתו השחקנית זינאידה רייך. הנה בית
מהשיר 'לבני הווג מיירהולד', שכתב פסטרנק:

הוא נדחק בין כוכבי הלכת
הנתונים באקראי בבריאה,
והוביל ביד מרפפת
לבמה שחקנית צעירה.

בספטמבר 1957 הוא כותב: "הגעתי לכלל מסקנה
שמה שכתבתי לא יכול להיחשב כיצירה
מושלמת. זוהי בסך הכל טיוטה לעבודה עתידית".
זאת חשיפה מסוכנת של יוצר. לא כל אחד יכול
לעבור את המחסום הזה. המשורר אנדרייב לקה
בלבו בעקבות התקפה של אחד ממנהיגי
המהפכה, לב קאמנב, שכתב עליו כי הוא
"אימפוטנט שכלי ונכה אידיאולוגי". אנדרייב
הלך מחנות לחנות כדי לקנות את כל ספריו
ולהשמידם, ומת על ספה של חנות ספרים.

המשורר הקולומביאני לאונל קסטיליו קרא
משיריו בתוכנית טלוויזיה בעיר קלי שבדרום-
מערב קולומביה. הוא מת בשידור חי, אחרי
שמישהו בקהל הגיב בשלילה על שיריו.

בברלין קרוי אחד הרחובות בשם Boris-
Pasternak-Weg (דרך בוריס פסטרנק). מותו
של משורר הוא טרגדיה לא רק של השירה. גם
השפה מאבדת משהו רב ערך בהתפתחותה.
המיעוט כותב את הספרות העולמית הגדולה.
למיעוט הזה שייך בוריס פסטרנק, המשורר
הקוסמופוליטי. יש לי חשק לכתוב היהודי. רק
ב-1987 החליטה אגודת הסופרים במוסקבה
לטהר את פסטרנק מכל אשם. הם לא הצביעו
על כך פה אחד. אולם הוא לא זקוק להגנה
המאוחרת והמיותרת הזאת.

אלברט בן יצחק יעקב